Кыргызстан изилдөөлөрү журналы
Journal of Kyrgyzstan Studies · kyrgyzstanstudies.com

Том/Vol. 1 · Сан/No. 1 (2026)
б./pp. 1–21

ИЗИЛДӨӨ МАКАЛАСЫ · RESEARCH ARTICLE
Келип түшкөн/Received: 10.05.2026 · Кабыл алынган/Accepted: 19.06.2026 · Жарыяланган/Published: 10.07.2026

Студенттердин эмоционалдык интеллекти жана социо-демографиялык өзгөрмөлөр: Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин мисалында

Emotional intelligence among university students and its sociodemographic correlates: The case of Kyrgyz-Turkish Manas University

Элнура Шабырбекова
ORCID: 0009-0005-1124-5497
Кыргыз-Түрк “Манас” университети, Гуманитардык факультет, Педагогика бөлүмү, Бишкек, Кыргызстан
Корреспонденция үчүн автор / Corresponding author: shabyrbekovaelnura@gmail.com

Эскертүү: Бул иш 2025-жылдын 12–13-декабрында онлайн өткөрүлгөн «Билим берүү, психология жана социалдык изилдөөлөр студенттик конгрессинде» (EPSO) баяндама катары сунулган.

Аннотация

Бул изилдөөнүн максаты — Кыргыз-Түрк “Манас” университетинде окуган студенттердин эмоционалдык интеллект деңгээлин аныктоо жана бул деңгээлдин жынысы, курс баскычы, факультет/бөлүм, жалпы орточо баасы, өскөн жери, ата-энесинин билим деңгээли, никелик абалы, жашаган жери жана үй-бүлөнүн айлык кирешеси сыяктуу ар түрдүү жеке жана социо-демографиялык өзгөрмөлөргө жараша айырмаланарын изилдөө. Изилдөө сандык изилдөө ыкмасынын алкагында сүрөттөмөлүк жана байланыштык (реляциялык) сурамжылоо модели менен жүргүзүлгөн. Изилдөөнүн тобун 2025-2026-окуу жылында билим алган 205 студент түздү. Маалыматтар Ли менен Квак (2012) тарабынан иштелип чыккан жана Кайыхан менен Арслан (2016) тарабынан түрк тилине ылайыкташтырылган 20 пункттан турган Эмоционалдык Интеллект Шкаласы жана изилдөөчү тарабынан даярдалган демографиялык маалымат формасы аркылуу чогултулган. Маалыматтар SPSS 27 программасында көз карандысыз

Шилтеме/Citation: Шабырбекова, Э. (2026). Студенттердин эмоционалдык интеллекти жана социо-демографиялык өзгөрмөлөр: Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин мисалында. *Кыргызстан изилдөөлөрү журналы, 1*(1), 1–21.

For citation: Shabyrbekova, E. (2026). Emotional intelligence among university students and its sociodemographic correlates: The case of Kyrgyz-Turkish Manas University. *Journal of Kyrgyzstan Studies, 1*(1), 1–21. [in Kyrgyz]

© 2026 Автор(лор) / Author(s). Ачык жетүү / Open access — CC BY 4.0

тандыктардын t-тести, бир факторлуу дисперсиялык анализ (ANOVA) жана Пирсондун корреляциялык анализи менен иштелди. Натыйжалар студенттердин эмоционалдык интеллект деңгээлинин жогору экенин көрсөттү ($\bar{x}$ = 3.61). Эмоционалдык интеллект жынысы, өскөн жери жана никелик абалы боюнча олуттуу айырмаланган жок; бирок бөлүм боюнча билим берүү илимдери студенттеринин пайдасына, атанын билим деңгээли боюнча жалпы орто билимдүү аталардын балдарынын пайдасына олуттуу айырмачылыктар аныкталды. Мурда эмоционалдык интеллект же жеке аң-сезимдүүлүк боюнча тренинг алган студенттердин упайлары албагандарга караганда олуттуу жогору болду. Мындан тышкары, айлык киреше деңгээли менен эмоционалдык интеллект ортосунда алсыз, оң жана олуттуу байланыш байкалды (r = .231).

Ачкыч сөздөр: Эмоционалдык интеллект, университет студенттери, психосоциалдык өзгөрмөлөр, жогорку билим, Кыргызстан.

Abstract

This study aimed to determine the emotional intelligence levels of university students enrolled at Kyrgyz-Turkish Manas University and to examine whether these levels differ according to various individual and sociodemographic variables, including gender, class level, faculty/department, grade point average, hometown setting, parental education level, marital status, current residence, and monthly family income. The study was conducted using a descriptive and relational survey model within a quantitative research approach. The study group consisted of 205 students enrolled during the 2025-2026 academic year. Data were collected through the Emotional Intelligence Scale, originally developed by Lee and Kwak (2012) and adapted into Turkish by Kayıhan and Arslan (2016), together with a researcher-developed demographic information form. The data were analyzed using SPSS 27 through independent samples t-tests, one-way analysis of variance (ANOVA), and Pearson correlation analysis. The findings indicated that the students' emotional intelligence levels were high ($\bar{x}$ =

3.61). Emotional intelligence did not differ significantly by gender, hometown setting, or marital status; however, significant differences were found by department, favoring educational sciences students, and by paternal education level, favoring students whose fathers were high school graduates. Students who had previously received emotional intelligence or personal awareness training scored significantly higher than those who had not. In addition, a weak, positive, and significant correlation was observed between monthly income level and emotional intelligence (r = .231).

Keywords: *Emotional intelligence, university students, psychosocial variables, higher education, Kyrgyzstan.*

1. Кириш

Университеттеги жылдар — студенттердин академиялык билим алуусу менен гана чектелбестен, өзүн жана айлана-чөйрөсүн эмоционалдык жактан кайрадан аныктаган өткөөл мезгили. Бул мезгилде үй-бүлөдөн алыстоо, экономикалык кысым, жаңы социалдык чөйрөгө көнүү жана келечек тууралуу тынчсыздануу көбүнчө бирге баштан өткөрүлөт. Адамдын бул жүктү кантип жеңгенин аныктаган факторлордун бири — эмоционалдык интеллект деп аталган жөндөмдөр жыйындысы. Саловей менен Майер (1990) эмоционалдык интеллектти индивиддин өзүнүн жана башкалардын эмоцияларын кабылдоо, түшүнүү, жөнгө салуу жана бул маалыматты ой жүгүртүүсүн жана жүрүм-турумун багыттоодо колдонуу жөндөмү катары аныктаган. Гоулмандын (1995) эмгектери менен кеңири массага жеткен бул түшүнүк, салттуу когнитивдик интеллект түшүндүрө албаган чөйрөнү, башкача айтканда индивиддин эмоционалдык жана социалдык жашоосундагы натыйжалуулугун көрүнүктүү кылган.

Адабиятта эмоционалдык интеллект үч негизги теориялык алкакта каралат. Саловей менен Майердин (1997) жөндөмгө негизделген модели эмоционалдык интеллектти когнитивдик жөндөм катары карайт жана аны аткаруу тесттери менен

өлчөөнү сунуштайт. Гоулмандын (1995) аралаш модели болсо эмоционалдык компетенцияларды инсандык өзгөчөлүктөр жана социалдык көндүмдөр менен бириктирет. Бар-Он (1997) иштеп чыккан эмоционалдык-социалдык интеллект мамилеси түшүнүктү психологиялык бакубаттык жана чөйрөгө көнүү контекстинде аныктайт. Петридес, Пита жана Коккинаки (2007) бул ар кандай мамилелердин маанилүү айырмасына көңүл буруп, өз алдынча билдирүүгө негизделген өлчөөлөр эмоционалдык интеллектти инсандык өзгөчөлүк катары баалаарын баса белгилеген. Бул теориялык ар түрдүүлүк өлчөө куралдарын тандоодо жана натыйжаларды чечмелөөдө эске алынуучу алкакты түзөт.

Эмоционалдык интеллекттин университет студенттеринин жашоосундагы аныктоочу ролу көптөгөн изилдөөлөр менен далилденген. Паркер, Саммерфельдт, Хоган жана Маджески (2004) 400дөн ашык студент менен жүргүзгөн лонгитюддук изилдөөсүндө эмоционалдык интеллект академиялык жетишкендикти когнитивдик интеллекттен көз карандысыз түрдө болжолдоорун аныктаган. Сонг жана анын кесиптештери (2010) үч миңден ашык студентти камтыган анализдеринде эмоционалдык интеллект менен академиялык жетишкендиктин ортосунда орточо деңгээлдеги оң байланышты билдиришкен. Ушул сыяктуу Шутте жана анын кесиптештери (2007) эмоционалдык интеллекти жогору адамдардын стресс кабылдоосу төмөн экенин жана активдүү жеңүү стратегияларын көбүрөөк колдоноорун көрсөтүшкөн. Жозеф менен Ньюман (2010) эмоционалдык интеллект жумуш аткаруусун түшүндүрүүдө когнитивдик интеллекттин сыртында кошумча салым кошоорун көрсөткөн. Бул натыйжалар чогуу алып каралганда, эмоционалдык интеллекттин академиялык жана кесиптик жашоону колдогон негиз катары иштээри түшүнүлөт.

Бул көндүмдөрдүн мааниси Кыргызстан сыяктуу тез өзгөрүүлөрдү башынан кечирген коомдордо дагы да байкаларлык болуп калат. Эгемендиктен кийин жогорку

билим тармагында терең өзгөрүүлөрдү башынан өткөргөн өлкөдө университет студенттери айылдан шаарга көчүү, жумушсуздук коркунучу жана маданий өткөөл кыйынчылыктары менен бир убакта күрөшүүдө. Самадиева (2025) Кыргызстанда биринчи курс студенттеринин университетке көнүү процессинде эмоционалдык интеллект академиялык жетишкендикти жана социалдык мамилелерди түздөн-түз таасир этээрин билдирген. Бирок бул контекстте жүргүзүлгөн изилдөөлөр абдан чектелүү жана учурдагы иштер көбүнчө көнүү процесстерине багытталган. Эмоционалдык интеллекттин бөлүм, жыныс, үй-бүлөнүн киреше деңгээли же ата-эненин билими сыяктуу өзгөрмөлөргө жараша кантип айырмаланары Кыргызстандын жогорку билими контекстинде жетишээрлик изилденген эмес.

Эмоционалдык интеллекттин жеке жана чөйрөлүк өзгөрмөлөргө жараша айырмаланышы адабиятта ырааттуу сүрөттү көрсөтпөйт. Мисалы, жыныс өзгөрмөсү боюнча кээ бир изилдөөлөр аял студенттердин пайдасына айырмачылыктарды билдирсе (Фернандес-Беррокаль, Экстремера жана Рамос, 2004), башкаларында олуттуу айырма табылган эмес (Альгамди, 2025). Бул ырааттуулуктун жоктугу маданий нормалардан, гендердик ролдордон жана тандык өзгөчөлүктөрүнөн келип чыгат деп болжолдонот. Ушул сыяктуу белгисиздик социалдык-экономикалык деңгээл, академиялык жетишкендик жана жашаган жер сыяктуу өзгөрмөлөр үчүн да мүнөздүү. Эмоционалдык интеллекттин туруктуу өзгөчөлүктөн көрө, ар кандай жеке жана чөйрөлүк факторлордон азыктанган динамикалык түзүлүш экени (Петридес ж.б., 2007) эске алынганда, бул өзгөрмөлөрдү белгилүү бир контекстте системалуу изилдөө мааниге ээ болот.

Бул изилдөө аталган боштукту Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин мисалында кароону көздөйт. Көп тилдүү жана көп маданияттуу түзүлүшү менен аймакта өзгөчө академиялык чөйрө сунуштаган университетте студенттердин эмоционалдык интеллект деңгээлин кеңири өзгөрмөлөр спектри боюнча изилдөө, бир жагынан

адабиятка контекстуалдык салым кошсо, экинчи жагынан психологиялык кеңеш берүү жана багыт берүү бөлүмдөрүнүн алдын алуучу программаларына негиз түзөт. Ушул алкакта изилдөөдө төмөнкү суроолорго жооп изделген:

1. Университет студенттеринин эмоционалдык интеллект деңгээли кандай?
2. Университет студенттеринин эмоционалдык интеллект деңгээли; жынысы, курс баскычы, бөлүмү, жалпы орточо баасы, өскөн жери, ата-энесинин билим деңгээли, никелик абалы, жашаган жери, үй-бүлөнүн айлык кирешеси жана мурда эмоционалдык интеллект тренингин алуу-албоо өзгөрмөлөрүнө жараша олуттуу айырмаланабы?
3. Университет студенттеринин эмоционалдык интеллект деңгээли менен курс баскычы, айлык киреше деңгээли жана жалпы орточо баасынын ортосунда олуттуу байланыш барбы?

2. Метод

2.1. Изилдөөнүн модели

Бул изилдөө сандык изилдөө ыкмасынын алкагында сүрөттөмөлүк жана байланыштык (реляциялык) сурамжылоо модели менен жүргүзүлгөн. Сүрөттөмөлүк сурамжылоо учурдагы абалды бар болгон калыбында сүрөттөөнү көздөсө, байланыштык сурамжылоо өзгөрмөлөрдүн ортосундагы биргелешкен өзгөрүүлөрдү изилдөөнү максат кылат. Ушул багытта университет студенттеринин эмоционалдык интеллект деңгээли сүрөттөлүп, бул деңгээлдин ар кандай демографиялык, академиялык жана социалдык-экономикалык өзгөрмөлөргө жараша айырмаланары текшерилген. Изилдөө себеп-натыйжа байланышын ырастабайт, өзгөрмөлөрдүн ортосундагы учурдагы үлгүлөрдү аныктоону көздөйт.

2.2. Изилдөө тобу

Изилдөөнүн тобун Кыргыз-Түрк “Манас” университетинде 2025-2026-окуу жылында билим алган 205 студент түзөт. Катышуучулар ыңгайлуу (жеңил жетүүгө болгон) тандоо ыкмасы менен аныкталган жана изилдөөгө катышуу ыктыярдуулук негизинде жүргүзүлгөн. Катышуучулардын %74.1и эркек (n = 152), %25.9у аял (n = 53). Бөлүм бөлүштүрүүсүндө билим берүү илимдери (%34.1) жана социалдык жана гуманитардык илимдер (%36.1) студенттери көпчүлүктү түзөт. Тандыктын демографиялык өзгөчөлүктөрү Таблица 1де берилген.

Таблица 1

Катышуучулардын демографиялык өзгөрмөлөргө жараша бөлүштүрүлүшү

Өзгөрмө	**Топ**	**n**	**%**
Курак	17-18	45	22.0
	19-20	64	31.2
	21-22	60	29.3
	23-24	15	7.3
	25 жана андан жогору	21	10.2
Жыныс	Аял	53	25.9
	Эркек	152	74.1
Бөлүм	Билим берүү илимдери	70	34.1
	Социалдык жана гуманитардык илимдер	74	36.1
	Инженердик жана техникалык илимдер	29	14.1
	Туризм, спорт, бизнес ж.б.	32	15.6
Курс баскычы	Даярдоо	12	5.9
	1-курс	68	33.2
	2-курс	35	17.1
	3-курс	15	7.3
	4-курс	51	24.9
	Магистратура	16	7.8
	Докторантура	8	3.9
ЖОБ	1.00-1.99	7	3.4
	2.00-2.99	40	19.5

Өзгөрмө	Топ	n	%
	3.00-3.49	83	40.5
	3.50-4.00	75	36.6
Өскөн жери	Шаар	105	51.2
	Айыл	100	48.8
Эненин билими	Башталгыч билим	13	6.3
	Негизги орто билим	32	15.6
	Жалпы орто билим	41	20.0
	Бакалавр	81	39.5
	Магистр/Доктор	38	18.5
Атанын билими	Башталгыч билим	9	4.4
	Негизги орто билим	37	18.0
	Жалпы орто билим	50	24.4
	Бакалавр	69	33.7
	Магистр/Доктор	40	19.5
Никелик абал	Бойдок	195	95.1
	Үй-бүлөлүү	10	4.9
Жашаган жери	Үй-бүлөсүнүн жанында	68	33.2
	Жатаканада	64	31.2
	Үйдө (досторо менен)	34	16.6
	Үйдө (жалгыз)	14	7.3
	Туугандары менен	24	11.7
Айлык киреше (KGS)	10.000-20.000	20	9.8
	20.000-30.000	34	16.6
	30.000-50.000	58	28.3
	50.000-70.000	45	22.0
	70.000 жана жогору	48	23.4
ЭИ/аң-сезим тренинги	Ооба	93	45.4
	Жок	112	54.6

Эскертүү. N = 205. ЖОБ = Жалпы орточо баа; KGS = Кыргыз сому.

2.3. Маалымат чогултуу куралдары

Изилдөөдө эки маалымат чогултуу куралы колдонулган: изилдөөчү тарабынан даярдалган демографиялык маалымат формасы жана Эмоционалдык Интеллект Шкаласы.

Демографиялык маалымат формасы. Форма катышуучулардын курагы, жынысы, бөлүмү, курс баскычы, жалпы орточо баасы, өскөн жери, ата-энесинин билим деңгээли, никелик абалы, жашаган жери, үй-бүлөнүн айлык кирешеси жана мурда эмоционалдык интеллект же жеке аң-сезимдүүлүк тренингин алуу-албоосуна тиешелүү суроолордон турат.

Эмоционалдык Интеллект Шкаласы (ЭИШ). Шкала Ли менен Квак (2012) тарабынан иштелип чыгып, Кайыхан менен Арслан (2016) тарабынан түрк тилине ылайыкташтырылган. Бештик Ликерт түрүндөгү шкала (1 = Таптакыр макул эмесмин, 5 = Толугу менен макулмун) 20 пункттан жана үч суб-өлчөмдөн турат: эмоционалдык таануу/түшүнүү (7 пункт), эмоционалдык жеңилдетүү (6 пункт) жана эмоционалдык жөнгө салуу (7 пункт). Ылайыкташтыруу изилдөөсүндө шкаланын Кронбах альфа ишенимдүүлүк коэффициенти жалпысынан .83; суб-өлчөмдөр үчүн тиешелүүлүгүнө жараша .72, .71 жана .76 деп билдирилген. Ырастоочу факторлук анализдин натыйжалары (RMSEA = .075, CFI = .91) шкаланын түрк тандыгына ылайыктуулугун колдогон.

2.4. Маалыматтарды чогултуу жана анализдөө

Маалыматтар ыктыярдуулук негизинде онлайн жана басылган формалар аркылуу чогултулган. Катышуучуларга изилдөөнүн максаты жана камтуусу тууралуу маалымат берилип, купуялуулук жана анонимдүүлүк принциптери сакталган. Чогултулган маалыматтар SPSS 27 программасында иштетилген. Анализден мурда маалыматтардын нормалдуу бөлүштүрүлүшү асимметрия жана эксцесс коэффициенттери аркылуу бааланган. Катышуучулардын демографиялык өзгөчөлүктөрүнө тиешелүү жыштык жана пайыздык бөлүштүрүүлөр эсептелген. Эки категориялуу өзгөрмөлөргө (жыныс, өскөн жер, никелик абал, эмоционалдык интеллект тренинги) жараша айырмачылыктарды аныктоодо көз карандысыз тандыктардын t-тести; көп категориялуу өзгөрмөлөргө (курс

баскычы, бөлүм, орточо баа, ата-эненин билими, жашаган жер, киреше деңгээли) жараша айырмачылыктарды аныктоодо бир факторлуу дисперсиялык анализ (ANOVA) колдонулган. Олуттуу айырмачылыктардын булагын аныктоо үчүн Тьюки HSD көп салыштыруу тести колдонулган. Үзгүлтүксүз өзгөрмөлөрдүн ортосундагы байланыштарды изилдөөдө Пирсондун корреляциялык анализинен пайдаланылган. Натыйжалар .05 олуттуулук деңгээлинде бааланган.

Шкаланын бул изилдөөдөгү ишенимдүүлүк жана нормалдуулук маанилери Таблица 2де берилген. Кронбах альфа коэффициентинин (.83) жетиштүү деңгээлде экени; асимметрия жана эксцесс маанилеринин да кабыл алынуучу чектерде калып, маалыматтардын нормалдуу бөлүштүрүү шартын канааттандырганы көрүнөт.

Таблица 2

Эмоционалдык Интеллект Шкаласынын ишенимдүүлүк жана нормалдуулук маанилери

Шкала	**Кронбах альфа**	**Асимметрия**	**Эксцесс**
Эмоционалдык Интеллект Шкаласы	.83	-1.10	1.41

3. Натыйжалар

Бул бөлүмдө изилдөө суроолоруна тиешелүү натыйжалар иретме-ирети берилет. Алгач студенттердин эң жогорку жана эң төмөнкү упай берген пункттары жана жалпы эмоционалдык интеллект деңгээли сүрөттөлүп, андан соң өзгөрмөлөргө жараша айырмаланышы t-тести, ANOVA жана корреляциялык анализдер менен изилденген.

Таблица 3тө студенттердин шкала пункттарынын ичинен эң жогорку жана эң төмөнкү упай берген пункттары берилген. Студенттердин эң жогорку упайды кесиптештери жөнүндө жакшы кабар укканда кубанып чогуу майрамдоо каалоосун билдирген пунктка ($\bar{x}$ = 4.22); эң төмөнкү упайды болсо депрессияга түшкөндө маанайын

өзгөртө алаарын билдирген пунктка (x̄ = 3.06) бергени көрүнөт. Бул үлгү студенттердин башкалардын оң эмоцияларына шериктеш болуу жөндөмүнүн, өздөрүнүн терс эмоцияларын жөнгө салуу жөндөмүнөн күчтүүрөк экенин көрсөтөт.

Таблица 3

Эмоционалдык Интеллект Шкаласынын эң жогорку жана эң төмөнкү упай алган пункттары

Пункт №	Пункт	x̄
10	Кесиптешим жөнүндө жакшы кабар укканда кубанам жана аны менен чогуу майрамдагым келет	4.22
14	Депрессияга түшкөндө маанайымды өзгөртө алам	3.06

Таблица 4тө студенттердин жалпы эмоционалдык интеллект деңгээли берилген. Шкаланын баалоо аралыктары эске алынганда, студенттердин орточо упайы (x̄ = 3.61, Сч = .458) «макулмун» аралыгына (3.41-4.20) туура келет. Бул натыйжа изилдөө тобундагы студенттердин эмоционалдык интеллект деңгээлинин жогору экенин көрсөтөт.

Таблица 4

Университет студенттеринин эмоционалдык интеллект деңгээли

Шкала	n	x̄	Сч	Деңгээл
Эмоционалдык интеллект	205	3.61	.458	Жогору (Макулмун)

Эскертүү. Баалоо аралыктары: 1.00-1.80 Өтө төмөн; 1.81-2.60 Төмөн; 2.61-3.40 Орто; 3.41-4.20 Жогору; 4.21-5.00 Өтө жогору.

Студенттердин эмоционалдык интеллект деңгээлинин жыныс, өскөн жер, никелик абал жана эмоционалдык интеллект тренинги өзгөрмөлөрүнө жараша айырмаланышы көз карандысыз тандыктардын t-тести менен изилденип, натыйжалар Таблица 5те берилген. Жыныс ($t(203) = .617$, $p > .05$), өскөн жер ($t(203) = -.422$, $p > .05$) жана никелик абал ($t(203) = -.851$, $p > .05$) өзгөрмөлөрү боюнча олуттуу айырма

аныкталган эмес. Тескерисинче, мурда эмоционалдык интеллект же жеке аң-сезимдүүлүк тренингин алган студенттердин упайлары ($\bar{x}$ = 3.69), албагандарга ($\bar{x}$ = 3.54) караганда олуттуу жогору болгону аныкталган ($t(203) = -2.271$, $p < .05$).

Таблица 5

Эмоционалдык интеллект деңгээлинин жыныс, өскөн жер, никелик абал жана тренинг өзгөрмөлөрүнө жараша t-тест натыйжалары

Өзгөрмө	**Топ**	**n**	**$\bar{x}$**	**Сч**	**t**	**p**
Жыныс	Аял	53	3.64	.335	0.617	.538
	Эркек	152	3.60	.494		
Өскөн жер	Шаар	105	3.60	.478	-0.422	.673
	Айыл	100	3.62	.438		
Никелик абал	Бойдок	195	3.60	.452	-0.851	.396
	Үй-бүлөлүү	10	3.73	.572		
ЭИ тренинги	Ооба	93	3.69	.507	-2.271	**.024***
	Жок	112	3.54	.402		

Эскертүү. *p < .05.

Эмоционалдык интеллект деңгээлинин курс баскычы, орточо баа, ата-эненин билим деңгээли, жашаган жер, киреше деңгээли жана бөлүм өзгөрмөлөрүнө жараша айырмаланышы бир факторлуу дисперсиялык анализ менен текшерилип, натыйжалар Таблица 6да берилген. Курс баскычы, орточо баа, эненин билими, жашаган жер жана киреше деңгээли боюнча олуттуу айырма табылган эмес. Тескерисинче, бөлүм өзгөрмөсү боюнча олуттуу айырма аныкталган ($F(3, 201) = 4.785$, $p < .001$). Тьюки HSD тестинин натыйжалары билим берүү илимдери студенттеринин эмоционалдык интеллект упайларынын социалдык жана гуманитардык илимдер менен инженердик жана техникалык илимдер студенттеринен олуттуу жогору экенин көрсөткөн. Атанын билим деңгээли боюнча болсо олуттуулуктун чегинде айырма байкалган ($F(4, 200) = 2.355$, $p = .05$); жалпы орто билимдүү аталардын балдары, негизги орто билимдүү аталардын балдарына караганда жогору упай алганы аныкталган.

Таблица 6

Эмоционалдык интеллект деңгээлине тиешелүү ANOVA натыйжалары

Өзгөрмө	КС	КО	F	p	Олуттуу айырма
Курс баскычы	2.310	.385	1.882	.08	-
Бөлүм	2.853	.951	4.785	**.000***	Билим берүү ил. > Соц.-гум.; Инженердик
Орточо баа	.629	.210	.999	.39	-
Эненин билими	1.466	.366	1.773	.13	-
Атанын билими	1.925	.481	2.355	**.05***	Жалпы орто > Негизги орто
Жашаган жер	.975	.244	1.166	.32	-
Киреше деңгээли	.463	.116	.547	.70	-

Эскертүү. *$p \leq .05$. КС = Квадраттардын суммасы (топтор аралык); КО = Квадраттардын орточосу. Олуттуу айырмалар Тьюки HSD тести менен аныкталган.

Акырында, эмоционалдык интеллект менен курс баскычы, айлык киреше деңгээли жана орточо баанын ортосундагы байланыштар Пирсондун корреляциялык анализи менен изилденип, натыйжалар Таблица 7де берилген. Натыйжалар эмоционалдык интеллект менен айлык киреше деңгээлинин ортосунда алсыз, оң жана олуттуу байланыш бар экенин көрсөтөт ($r = .231$, $p < .01$). Башкача айтканда, үй-бүлөлөрдүн айлык кирешеси көбөйгөн сайын студенттердин эмоционалдык интеллект упайлары да чектелүү өлчөмдө жогорулоо тенденциясын көрсөтөт. Эмоционалдык интеллект менен орточо баанын ортосунда олуттуулуктун чегинде жана өтө алсыз байланыш ($r = .137$, $p = .05$); курс баскычы менен болсо олуттуу эмес жана эске алынбас байланыш ($r = .033$, $p > .05$) аныкталган.

Бул жерде көңүл бурарлык бир жагдай — киреше өзгөрмөсү категориялуу катары каралган ANOVAда олуттуу топтук айырма табылбаганы (Таблица 6) менен, үзгүлтүксүз өзгөрмө катары каралган корреляциялык анализде алсыз болсо да олуттуу сызыктуу байланыштын чыгышы. Бул жагдай киреше менен эмоционалдык интеллекттин

ортосундагы байланыш курч топтук чек аралардан көрө, баскычтуу жана сызыктуу тенденция түрүндө көрүнөрүнө ишарат кылат.

Таблица 7

Эмоционалдык интеллект менен курс баскычы, айлык киреше жана орточо баанын ортосундагы корреляциялар

Өзгөрмө	**r**	**p**	**n**
Курс баскычы	.033	.63	205
Айлык киреше деңгээли	.231**	.00	205
Орточо баа	.137	.05	205

Эскертүү. ***p* < .01.

4. Талкуулоо

Бул бөлүмдө изилдөө натыйжалары тиешелүү адабияттын алкагында бааланып, алынган жыйынтыктардын мүмкүн болгон түшүндүрмөлөрү талкууланат.

4.1. Жалпы эмоционалдык интеллект деңгээли

Изилдөө натыйжалары Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин студенттеринин эмоционалдык интеллект деңгээлинин жогору экенин ($\bar{x}$ = 3.61) көрсөтөт. Бул натыйжа университет студенттеринин жалпысынан оң эмоционалдык интеллект профилин көрсөтөрүн ачыкка чыгарган изилдөөлөр менен дал келет (Мусави ж.б., 2020; Паркер ж.б., 2004). Аталган жогорку деңгээл университеттин көп тилдүү жана көп маданияттуу академиялык чөйрөсү менен байланыштуу болушу мүмкүн; анткени ар кандай маданий чөйрөдөн келген студенттер бирге болгон чөйрөлөр эмпатия жана эмоция кабылдоо көндүмдөрүнүн өнүгүшүнө негиз түзөт (Маргинсон жана Савир, 2010). Ошону менен бирге өлчөө куралынын өз алдынча билдирүүгө негизделген түзүлүшү себептүү социалдык жактан жагымдуу жооп берүү тенденциясынын бул натыйжаны бир аз жогорулатышы мүмкүн экенин эске алуу зарыл.

4.2. Жыныс

Студенттердин эмоционалдык интеллект деңгээлинин жынысына жараша олуттуу айырмаланбаганы аныкталган. Бул натыйжа жыныс эмоционалдык интеллект менен олуттуу байланышта эмес деп билдирген Альгамди (2025) менен дал келет. Тескерисинче, аял студенттердин эмоция кабылдоо өлчөмүндө эркектерге караганда жогору упай алаарын билдирген Фернандес-Беррокаль жана анын кесиптештеринин (2004) натыйжасы менен карама-каршы келет. Бул айырманы Борбордук Азия контекстинде өзгөрүүгө учураган гендердик ролдор менен түшүндүрүүгө болот. Салттуу ролдор өзгөргөн чөйрөдө студенттер жыныс айырмаларынан көрө, жалпы университеттик тажрыйба алкагында окшош эмоционалдык көндүмдөрдү өнүктүрөт деп болжолдоого болот. Жозеф менен Ньюман (2010) да жыныс айырмачылыктарынын маданий контекстке жараша өзгөрөрүн баса белгилешет.

4.3. Бөлүм

Билим берүү илимдери студенттеринин эмоционалдык интеллект упайларынын башка бөлүмдөргө караганда жогору болушу, адам багытындагы бөлүмдөрдүн студенттери техникалык бөлүмдөргө караганда жогору эмпатия жана социалдык көндүм упайларын алаарын билдирген изилдөөлөр менен ырааттуу (Санчес-Руис, Перес-Гонзалес жана Петридес, 2011). Билим берүү илимдери программасынын мазмуну; практика, топтук багыт берүү иш-чаралары жана психология сабактары сыяктуу компоненттери менен студенттердин эмоцияларды түшүнүү жана башкаруу көндүмдөрүн системалуу өнүктүрүү мүмкүнчүлүгүн берет. Бул айырма жеке адамдардын бөлүм тандоосун гана эмес, академиялык чөйрөнүн эмоционалдык көндүмдөрдү калыптандыруу күчүн да көрүнүктүү кылат.

4.4. Атанын билим деңгээли

Натыйжалар жалпы орто билимдүү аталардын балдарынын негизги орто билимдүү аталардын балдарына караганда жогору эмоционалдык интеллект көрсөткөнүнө ишарат кылат. Бул жыйынтык ата-эненин билими эмоционалдык интеллект менен оң байланышта экенин билдирген Адейемо (2007) менен жарым-жартылай дал келет. Билим деңгээли жогору аталар балдары менен сапаттуураак эмоционалдык байланыш түзө алары, бул болсо балдардын эрте курактан эмоционалдык сөз байлыгын алуусуна жана эмоцияны жөнгө салуу көндүмдөрүн бекемдөөсүнө салым кошушу мүмкүн деп болжолдонот. Ошого карабастан, айырманын олуттуулуктун чегинде ($p = .05$) калышы бул чечмелөөнү этияттык менен баалоону талап кылат.

4.5. Эмоционалдык интеллект тренинги

Мурда эмоционалдык интеллект же жеке аң-сезимдүүлүк тренингин алган студенттердин олуттуу жогору упай алышы адабият менен күчтүү дал келген натыйжа. Дурлак жана анын кесиптештери (2011) социалдык-эмоционалдык окутуу программаларына катышкан студенттердин эмоционалдык компетенцияларында байкаларлык өсүш катталганын билдиришкен. Бул жыйынтык эмоционалдык интеллекттин өзгөрбөс өзгөчөлүк эмес; билим жана тажрыйба аркылуу өнүктүрүүгө боло турган көндүм экенин ачык көрсөтөт. Натыйжа психологиялык кеңеш берүү жана багыт берүү бөлүмдөрүнүн эмоционалдык интеллектти өнүктүрүүгө багытталган системалуу программаларды түзүшү керектигин колдогон күчтүү негиз сунуштайт.

4.6. Айлык киреше деңгээли

Айлык киреше деңгээли менен эмоционалдык интеллект ортосунда алсыз, оң жана олуттуу байланыш аныкталган ($r = .231$, $p < .01$). Байланыштын багыты экономикалык жактан кыйын абалдагы студенттердин финансылык тынчсыздануу жана жетишсиздик стресси менен көбүрөөк жолугаарын, бул болсо эмоцияны жөнгө салуу

жөндөмүн терс таасир этиши мүмкүн экенин ойлондурат. Кирешеси жогору үй-бүлөлөрдө маданий иш-чараларга катышуу жана сапаттуу билим алуу мүмкүнчүлүктөрү болсо эмоционалдык өнүгүүнү колдогон чөйрөлүк факторлордун арасында болушу мүмкүн. Ошентсе да байланыштын алсыз таасир чоңдугуна ээ экени баса белгиленүүгө тийиш; кирешени эмоционалдык интеллектти аныктаган башкы фактор катары чечмелөөдөн качуу керек. Байланыштын себеп-натыйжа камтыйбы же жокпу аныктоо үчүн лонгитюддук изилдөөлөр зарыл.

4.7. Курс баскычы, орточо баа жана өскөн жер

Курс баскычы, орточо баа жана өскөн жер өзгөрмөлөрүнүн эмоционалдык интеллектке олуттуу айырма жаратпаганы аныкталган. Орточо баа менен эмоционалдык интеллект ортосундагы байланыш олуттуулуктун чегинде калып, абдан алсыз маани көрсөткөн ($r = .137$, $p = .05$). Бул натыйжа күчтүүрөк байланыштарды билдирген Паркер жана анын кесиптештери (2004) менен Сонг жана анын кесиптешеринин (2010) изилдөөлөрү менен жарым-жартылай карама-каршы келет. Аталган айырманын тандыктын салыштырмалуу бир тектүү академиялык профилинен же университеттин академиялык колдоо механизмдеринин орточо бааны эмоционалдык интеллекттен жарым-жартылай көз каранды эмес кылышынан келип чыгышы мүмкүн деп болжолдонот. Өскөн жер боюнча шаар менен айылдын ортосунда айырма табылбашы болсо, Кыргызстандын өзгөчө социалдык-экономикалык жана географиялык шарттарында шаардык жана айылдык жашоонун ортосундагы социалдык өз ара аракеттенүү үлгүлөрүнүн адабиятта болжолдонгондон да татаал түзүлүшкө ээ экенине ишарат кылышы мүмкүн.

5. Корутунду жана сунуштар

Бул изилдөө Кыргыз-Түрк Манас университетинин студенттеринин эмоционалдык интеллект деңгээлин аныктоо жана бул деңгээлдин ар кандай жеке жана социо-демографиялык өзгөрмөлөргө жараша айырмаланарын изилдөө максатында жүргүзүлгөн. Натыйжалар студенттердин эмоционалдык интеллект деңгээлинин жалпысынан жогору экенин ачыкка чыгарган. Эмоционалдык интеллект жыныс, өскөн жер жана никелик абал боюнча олуттуу айырмаланган жок; тескерисинче бөлүм, атанын билим деңгээли, киреше деңгээли жана мурда эмоционалдык интеллект тренингин алуу өзгөрмөлөрү боюнча олуттуу айырмачылыктарды көрсөткөн. Бул жыйынтыктар эмоционалдык интеллекттин биологиялык же демографиялык факторлор менен гана эмес; билимдик, чөйрөлүк жана социалдык-экономикалык факторлор менен бирге калыптанарын көрсөтөт. Айрыкча тренинг алган студенттердин жогору упай алышы эмоционалдык интеллекттин өнүктүрүүгө боло турган көндүм экени тууралуу теориялык көз караштыколдойт.

Изилдөөнүн кээ бир чектөөлөрү бар. Биринчиден, маалыматтар бир гана университеттен жана ыңгайлуу тандоо ыкмасы менен чогултулгандыктан натыйжалардын жалпылануусу чектелүү. Экинчиден, тандыкта эркек катышуучулардын үлүшүнүн байкаларлык жогору болушу (%74.1) айрыкча жыныска тиешелүү натыйжаларды чечмелөөдө этияттыкты талап кылат. Үчүнчүдөн, эмоционалдык интеллекттин бир гана өз алдынча билдирүүгө негизделген шкала менен бааланышы социалдык жактан жагымдуу жооп берүү таасирине ачык өлчөө сунуштайт. Төртүнчүдөн, изилдөөнүн кесилиштик дизайны себеп-натыйжа байланыштарын текшерүүгө мүмкүндүк бербейт.

Бул чектөөлөргө ылайык, изилдөөчүлөргө карата келечектеги иштердин MSCEIT сыяктуу аткарууга негизделген куралдарды колдонушу, лонгитюддук дизайндарды кабыл алышы жана Борбордук Азия маданий контекстине ылайыкташтырылган өлчөө

куралдарын иштеп чыгышы сунушталат. Ар кандай университеттерден жана тең салмактуу жыныс бөлүштүрүүсүнө ээ тандыктардан маалымат чогултуу натыйжалардын жалпылануусун жогорулатат. Билим берүүчүлөр жана психологиялык кеңешчилер үчүн техникалык жана инженердик бөлүмдөрдө эмоционалдык интеллектти өнүктүрүүчү сабактардын окуу планына кошулушу; биринчи курс адаптация процесстерине эмоционалдык аң-сезимдүүлүк семинарларынын киргизилиши жана социалдык-экономикалык жактан кыйын абалдагы студенттерге карата колдоо программаларынын күчөтүлүшү сунушталат. Университет жетекчилиги үчүн болсо бардык факультет студенттери жете ала турган эмоционалдык интеллектти баалоо жана өнүктүрүү борборунун түзүлүшү студенттердин психологиялык бакубаттыгына жана академиялык жетишкендигине салым кошмок.

Колдонулган адабияттар

Adeyemo, D. A. (2007). Moderating influence of emotional intelligence on the link between academic self-efficacy and achievement of university students. *Psychology and Developing Societies, 19*(2), 199-213. https://doi.org/10.1177/097133360701900204

Alghamdi, N. G. (2025). Emotional intelligence among university students: Gender and age differences. *International Journal of Educational Research, 130*, 102512.

Austin, E. J., Saklofske, D. H., & Egan, V. (2005). Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence. *Personality and Individual Differences, 38*(3), 547-558. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.05.009

Bar-On, R. (1997). *The Emotional Quotient Inventory (EQ-i): A test of emotional intelligence.* Multi-Health Systems.

Bru-Luna, L. M., Martí-Vilar, M., Merino-Soto, C., & Cervera-Santiago, J. L. (2021). Emotional intelligence measures: A systematic review. *Healthcare, 9*(12), 1696. https://doi.org/10.3390/healthcare9121696

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, *82*(1), 405-432. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x

Erdoğdu, M. Y. (2008). Duygusal zekânın bazı değişkenler açısından incelenmesi [Эмоционалдык интеллекттин кээ бир өзгөрмөлөр боюнча изилдениши]. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(23), 62-76.

Fernández-Berrocal, P., Extremera, N., & Ramos, N. (2004). Validity and reliability of the Spanish modified version of the Trait Meta-Mood Scale. *Psychological Reports, 94*(3), 751-755. https://doi.org/10.2466/pr0.94.3.751-755

Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ.* Bantam Books.

Joseph, D. L., & Newman, D. A. (2010). Emotional intelligence: An integrative meta-analysis and cascading model. *Journal of Applied Psychology, 95*(1), 54-78. https://doi.org/10.1037/a0017286

Kayıhan, Ş. N., & Arslan, S. (2016). Duygusal zekâ ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması [Эмоционалдык интеллект шкаласынын түркчө ылайыкташтырылышы: Жарамдуулук жана ишенимдүүлүк изилдөөсү]. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 12*(3), 625-643.

Lee, H., & Kwak, Y. (2012). Development and validation of an emotional intelligence scale. *Asian Journal of Education, 13*(2), 43-67.

Marginson, S., & Sawir, E. (2010). *Ideas for intercultural education.* Palgrave Macmillan.

Mousavi, S. H., Yarmohammadi Vasel, M., Asghari, F., & Hourani, M. (2020). Relationship between emotional intelligence and perceived stress in nursing and midwifery students. *Journal of Research in Medical and Dental Science, 8*(2), 92-97.

Parker, J. D. A., Summerfeldt, L. J., Hogan, M. J., & Majeski, S. A. (2004). Emotional intelligence and academic success: Examining the transition from high school to university. *Personality and Individual Differences, 36*(1), 163-172. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00076-X

Petrides, K. V., Pita, R., & Kokkinaki, F. (2007). The location of trait emotional intelligence in personality factor space. *British Journal of Psychology, 98*(2), 273-289. https://doi.org/10.1348/000712606X120618

Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality, 9*(3), 185-211. https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG

Samadiyeva, A. (2025). *Кыргызстанда университет студенттеринин көнүү процесстеринде эмоционалдык интеллекттин ролу* [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети.

Sanchez-Ruiz, M. J., Pérez-González, J. C., & Petrides, K. V. (2011). Trait emotional intelligence profiles of students from different university faculties. *Australian Journal of Psychology, 62*(1), 51-57. https://doi.org/10.1080/00049530903312907

Schutte, N. S., Malouff, J. M., Thorsteinsson, E. B., Bhullar, N., & Rooke, S. E. (2007). A meta-analytic investigation of the relationship between emotional intelligence and health. *Personality and Individual Differences, 42*(6), 921-933. https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.09.003

Song, L. J., Huang, G., Peng, K. Z., Law, K. S., Wong, C.-S., & Chen, Z. (2010). The differential effects of general mental ability and emotional intelligence on academic performance and social interactions. *Intelligence, 38*(1), 137-143. https://doi.org/10.1016/j.intell.2009.09.003